

д. філол. н., проф. Галина Яроцька

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Філологічний факультет, Кафедра прикладної лінгвістики
тел. +380 503 91 66 00
e-mail: g.yarotskaya@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ *ОДЕСИТКА* В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

ABSTRAKT

JĘZYKOWY I KULTUROWY TYP *ODESSYTKA* WE WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ UKRAINY

Typ językowo-kulturowy „kobieta odeska”, który stał się przedmiotem niniejszego badania, został wyodrębniony ze względu na istnienie mitu o Odessie jako tradycyjnie kosmopolitycznym mieście handlowym z postulowaną narodowością odeską i obecnością tak zwanego języka odeskiego. Badanie wykazało, że stosunek do kobiety odeskiej jako stereotypowego wizerunku stopniowo traci swoje prototypowe cechy, a ten typ najprawdopodobniej ulegnie znaczącym przekształceniom w przyszłości. Modyfikacje te ujawniają się przede wszystkim w języku komunikacji. Obecnie wizerunek kobiety odeskiej przedstawia osobę dwujęzyczną (ukraińsko-rosyjską), z wyraźniejszym komponentem ukraińskim. Jednak „Odessa Koynе” nie jest zwykle używana w codziennej mowie kobiet z Odessy. Sferą jego użycia są teksty literatury pięknej i utwory humorystyczne. Uważamy, że „odeskość” jest historyczną konstrukcją dyskursywną, opartą na istnieniu dużych i małych narracji. Narracje te są obecnie stopniowo niszczone i zastępowane nowymi, w których uwaga skupia się na kształtowaniu „ukraińskości” typu językowo-kulturowego „odesifka” („odeska kobieta”).

Słowa kluczowe: typ językowo-kulturowy „kobieta odeska”, „język odeski”, tożsamość społeczna

ABSTRACT

THE LINGUISTIC AND CULTURAL TYPE *ODESAN* IN THE CONTEMPORARY CULTURAL LANDSCAPE OF UKRAINE

The linguocultural type “Odesa woman”, which became the object of this study, was singled out due to the existence of the myth about Odesa as a traditionally “cosmopoli-

tan" commercial city with its postulated "Odesa nationality" and the presence of the so-called "Odesa coine" or "Odesa language". The study found that the attitude towards the Odesa woman as a stereotypical image is gradually losing its prototypical features, and this type will most likely undergo significant transformations in the future. These transformations concern, first of all, the language of communication; currently the image embodies a bilingual person (Ukrainian-Russian), with a more pronounced Ukrainian component. However, "Odesa Koynе" is not typically used in the everyday speech of Odesa women. The sphere of its use is fiction and humorous works. We believe that "odesianness" is a historical discursive construction based on the existence of large and small narratives. These narratives are now gradually being destroyed and replaced by new ones, in which attention is focused on the formation of the "Ukrainianness" of the linguistic and cultural type `odesitka" (odesa-woman).

Key words: linguocultural type "Odesa woman", "Odesa language", social identity

Одним із підходів до вивчення мовної особистості є розгляд мовної та комунікативної поведінки лінгвокультурного типуажу (далі – ЛТ). ЛТ – різновид типізованої мовної особистості, яка може бути описана з опертям на мовні, культурні, комунікативно-діяльнісні та ціннісні ознаки¹.

Виокремлення типізованих особистостей безпосередньо пов'язане з теорією прототипів (Е. Рош)² та теорією соціальної ідентичності (Анрі Тешфел, Джон Тернер)³, які ми вважаємо аксіоматикою досліджень із лінгвокультурної типології мовних особистостей, вкрай актуальні саме зараз, коли ідеї соціального конструктивізму у розв'язанні проблем національної та регіональної ідентифікації стають трендовими в сучасних наукових парадигмах. Цій проблематиці присвятили свої праці українські науковці (Дяпичева О.А., Романченко А.П., Санченко Є.М., Шевчук З.С., Шевчук Л.В. та ін.)⁴. Проте досі потребує уваги, якою мірою наші концептуальні структури визначаються культурою та якими соціальними, національними, культурними чинниками зумовлене існування прототипів, враховуючи те, що в різних культурах (субкультурах) існують різні прототипи однієї і тієї ж категорії.

Опис прототипної особистості передбачає визначення типового представника та/або ідеальний зразок, та/або приклад. Важливим для нас є те,

¹ В. И. Карасик, О. А. Дмитриева, *Лингвокультурный типаж: к определению понятия*, [в:] *Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы*, В. И. Карасик (ред.), Волгоград 2005, с. 5–25.

² E. Rosch, *Natural categories*, „Cognitive psychology” 1973, 4, pp. 328–350.

³ H. Tajfel, J. C. Turner, *The social identity theory of intergroup behavior*, [in:] *Psychology of Intergroup Relations*, S. Worchel, W. G. Austin (eds.), Chicago 1986, pp. 7–24.

⁴ Див. список літератури.

що, відповідно до теорії прототипів Е. Рош, ми можемо пояснити, як формуються уявлення про певні групи, які містять у собі відносно незалежні структурні елементи. Проблема визначення так званої точки відліку для з'ясування схожості полягає ще й у тому, що на таку роль може претендувати не один, а кілька претендентів-прототипів.

Формування прототипів відбувається за допомогою таких моделей: 1) моделі частотних ознак (attribute-frequency model); 2) моделі центральної тенденції (central tendency model). Модель центральної тенденції поєднує в собі принцип «сімейної схожості», запропонованої Л. Вітгентштайном, та центральну тенденцію, що розроблена Е. Рош. Принцип «сімейної схожості» передбачає те, що члени однієї й тієї самої категорії взаємно поділяють основні ознаки і не обов'язково, щоб кожному з членів категорії були притаманні спільні ознаки. У такому випадку прототип представляє собою щось середнє з усього набору членів категорії.

Згідно з теорією соціальної ідентичності у межах соціального конструктивізму, соціальна ідентичність є штучним конструктом, з чого випливає, що ми здатні змінити цей соціальний конструкт. Коли Бруно Латур пише про соціальні конструкти, він підкреслює відсутність соціальних об'єктів, що існують до моменту «збірки», конструкт виникає тоді, саме в той момент, коли він був сформульований⁵. Соціальний конструкт – це інструмент пізнання, який формує реальність. Соціальний конструкт покликаний, за словами Б. Латура, «зібрати» об'єкт, тобто структурувати й надати форму безформному та безструктурному. Конструкти «перезбирають» звичні суспільні практики. Соціальний конструкт завжди штучний, і саме в цьому його сила і моторошна здатність «перезбирати» реальне. Тому не можна думати, що конструкти не реальні – навпаки, вони реальні саме тому, що штучні, і реальні вони тією мірою, наскільки потужно вони впливають на навколишній світ. Конструкціоністська оптика дозволяє назвати, категоризувати феномен і тим самим обрати оптимальний спосіб взаємодії з ним.

Зауважимо, що опис нашої ідентичності або ідентичності, з якою ми себе в певний момент асоціюємо, до якої уналежнюємося, має слугувати для нас джерелом гордості й самоповаги (позитивна самоідентифікація). Також це стосується регіональної ідентичності, бо в нашому дослідженні йдеться саме про регіональну ідентифікацію, де ЛТ «одеситка» – це передусім абстрактна жінка, яка втілює так звану «фамільну схожість», що визначається не логічними та раціональними операціями, а чуттєвим, емоційним спосо-

⁵ Б. Латур, *Где приземлится? Опыт политической ориентации*, А. Шестакова (пер. с фр.), О. Бычкова (ред.), Санкт-Петербург 2019.

бом сприйняття. Прототипні ознаки цього типуаж можна з'ясувати шляхом опитування, визначивши найбільш частотні характеристики та центральну тенденцію, проаналізувавши наративи, які створили певний стереотипний образ, спираючись на який відбувається процес ідентифікації особистості з певною соціальною та/або регіональною групою.

Лінгвокультурний типаж «одеситка», що постав об'єктом цього дослідження, виокремлюється на підставі низки чинників: 1) існуванні міфу щодо Одеси як традиційно «космополітичного» комерційного міста зі своєю популяризованою «одеською національністю»⁶; 2) наявністю так званого «одеського койне» або навіть «одеської мови»⁷; 3) існуванні та популярності сайту «Одеситка»⁸; 4) даних опитування і 5) результатів аналізу публіцистичних і художніх текстів.

Метою нашого дослідження є мовно-дискурсивний аналіз ЛТ «одеситка» в сучасному українському культурному просторі. Згідно з нашою гіпотезою, соціальний конструкт «одеситка», що сьогодні постає регіональним у межах української національної ідентичності, набуває певних змін: мультикультурність Одеси та одеситів заміщується українськістю, зокрема через поширення рекламних дискурсивних практик з фокусуванням уваги на українську ідентичність одеситок. Це відбувається також завдяки створенню нових наративів із опертям на формування ознак «українськості» ЛТ «одеситка» як штучного соціального конструкта.

Предметом дослідження є мовно-культурні характеристики ЛТ «одеситка» в сучасному комунікативному просторі української лінгвокультури з урахуванням тієї динаміки, яку демонструє цей типаж.

Матеріалом пропонованого дослідження ЛК «одеситка» є контексти вживання репрезентантів поняття, як-от: художні твори, прецедентні тексти, джерела засобів масової інформації, пісні, фразеологізми, анекдоти, прислів'я, приказки, результати анкетування-опитування респондентів тощо. Користуючись даними Електронного корпусу української мови та Національного корпусу російської мови, для опису ЛТ «одеситка» ми проаналізували 24 слововживання в публіцистиці за період з 2000 по 2022 рік.

Звісно мешканка міста Одеси – одеситка – передусім пов'язана з територією проживання, що становить денотативний компонент значення лексеми *одеситка*. Проте нас цікавить прагматичний потенціал лексеми та його концептуальні характеристики, що зумовили існування відповідних ознак

⁶ Л. В. Шевчук, Н. В. Попович, «Ты одесит... А это значит... Моделирование лингвокультурного типажа «одесит», «Вісник ОНУ. Серія: Філологія» 2016, 21, 2 (14), с. 46–53.

⁷ Є. М. Степанов, *Російське мовлення Одеси*, Одеса 2004.

⁸ <http://odesskiy.com/legendy-odessy/odessitka-vot-ona-kakaja.html>, [онлайн], [Доступ: 30.05.2023].

типажу «одеситка». Для цього коротко надамо довідку про історичні події, що формували культурну ситуацію Одеси, яка, як відомо, із перших днів свого заснування (1794 р.) була містом багатонаціональним.

Сформований у середині XIX століття одеський соціолект на базі російської мови та регіональна мовна картина світу одеситів – це полікультурний сплав, що поєднує елементи української, ідиш, французької, італійської, грецької, польської, німецької та інших лінгвокультур (див. про це детально⁹). Французька мова вже в першій третині XIX століття набуває особливо високого соціального статусу. Важливу роль у процесі трансляції французької культури відіграла франкомовна громада на чолі з першим градоначальником Одеси – знаменитим герцогом (дюком) де Рішельє. Так, одним із проявів цього впливу сьогодні, на думку дослідника російського мовлення Одеси Є. М. Степанова, є існування регіональної системи формул ввічливості з архісемою ‘жінка’ і диференційованою семою ‘вік’ у такому вигляді: від 15 до 25 років – дівчина (*девушка*); від 25 до 35–40 – *дамочка*; від 35–40 до 50–55 – *дама*; старша ніж 50–55 років – *мадам* (...) ¹⁰. Отже, історично склалися сприятливі умови для імпорту західноєвропейських, єврейських та інших лінгвокультурних концептів у мовний та культурний простір Одеси.

Таблиця 1. Динаміка рідної мови населення Одеси за переписами, %¹¹.

	1897	1926	1989	2001
російська	49,1	66,1	71,0	64,8
українська	9,4	10,1	24,6	30,4
ідиш	30,8	19,8	0,2	0,04

Задля проведення комплексного опису ЛТ «одеситка» ми, по-перше, звернулися до методики опитування, яке було здійснене за участю 100 інформантів, дата проведення опитування: лютий – квітень 2021 р.

В анкетуванні брали участь інформанти, які були корінними мешканцями Одеси, і мешканці інших міст України та країн пострадянського простору. Опитування проводилося в письмовій формі, у ньому взяли участь

⁹ Л. В. Шевчук, Г. С. Яроцька, *Мовна об'єктивація гедонізму в текстах одеських писень*, [в:] *Odessa w literaturach slowianskich. Studia / Одеса у слов'янських літературах. Студии*, J. Ławski, N. Maliutina (red.), Białystok – Odessa 2016, s. 393–402.

¹⁰ Є. М. Степанов, *Російське мовлення...*

¹¹ *Населення Одеси*, [в:] *Вікіпедія – вільна енциклопедія*, [онлайн], https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Одеси, [доступ: 30.05.2023].

особи віком від 16 до 84 років. Середній вік інформантів – 30 років. Серед них 37% чоловіків і 63% жінок. Анкетування проводилося двома мовами: українською та російською, залежно від того, яка мова була для інформанта рідною. В анкетуванні, окрім одеситів, узяли участь жителі таких міст: Київ, Харків, Херсон, Львів, Луцьк, Донецьк, Нововолинськ, Ізмаїл, Москва, Кишинів, Мінськ, Краснодар, Баку, Лондон, Рига та інші. Усі учасники цієї експериментальної групи були добре знайомі з реаліями одеської лінгвокультури.

Інформантам було запропоновано заповнити дві анкети. У першій анкеті упродовж однієї хвилини ми пропонували учасникам надати п'ять реакцій на слово-стимул «одеситка», а в другій анкеті – написати два коротких твори. У першому необхідно було завершити висловлення «Коли я думаю про одеситку, я уявляю...», а в другому інтерпретувати псевдотавтологию «одеситка є одеситка».

Під час проведення асоціативних експериментальних досліджень, важливо враховувати конотації лексем, отриманих на слово-стимул. У нашому дослідженні були проаналізовані 500 реакцій на слово-стимул «одеситка»; отримані реакції були розподілені на дві групи (одесити та жителі інших міст). За результатами експерименту обсяг реакцій з негативною конотацією у першій групі (одесити) становить приблизно 5% від загальної кількості, а у другій групі – 15%. Загалом, кількість негативних конотацій становить приблизно 10,4%.

При обробці матеріалу шляхом кількісних підрахунків були визначені такі високочастотні асоціації:

Таблиця 2. Високочастотні асоціації на слово-стимул «одеситка»

46	море, пляж	4	сильная	3	молода
13	еврейка	4	смелая	3	независимая/незалежна
12	юмористка, жарти, сміх	4	деловая	3	песня
11	Привоз	4	красотка	3	находчивая
10	морячка	4	Молдаванка	3	любит свой город
8	стильная	4	модная	3	тётя Соня
7	деньги/гроші	3	Роза, Сара	3	звезда
7	одесит	3	шутки/жарти	3	разговорчивая/балакуча
6	хитра	3	любовь	3	солнце/сонце
5	веселощі	3	красивая	3	талантливая
5	бізнес-вумен	3	расчётливая	3	Привоз

За результатами опитування, ЛТ «одеситка» виокремлюється на підставі таких ознак: 1) місце проживання; 2) соціальний статус, походження; 3) сфера діяльності; 4) мова спілкування, комунікативні характеристики.

Місце проживання: місто Одеса.

Справжні одесити люблять і поважають Одесу, пишуться нею. Одеса – «перлина біля моря», має певні загальновідомі місця, як-от: Оперний театр, Потьомкінські сходи, Дерибасівська, Гамбрінус тощо. Проте певні прецедентні імена (територіальні назви Одеси), що донедавна були відомі усім одеситам та жителям пострадянських країн, перебувають у стані трансформації. Так, одеське подвір'я як прецедентне місце у майбутньому або зазнає трансформацій, або взагалі зникне із системи уявлень української лінгвокультури. Іншими прецедентними місцями, за результатами нашого опитування, можна вважати **пляжі** (*Відрада, Ланжерон, Аркадія* та ін.), **Привоз** (міській ринок), такі відомі райони, як *Молдованка, Пересип*, вулиці – *Приморський бульвар, Дерибасівська* та ін.

Походження або соціальний статус ЛТ теж має важливе значення при створенні його паспорта. Інформанти, які брали участь у нашому опитуванні, неодноразово зазначали, що **одесити пишуться своїм містом і походженням. Завдяки тому, що Одеса мультинаціональне місто, одесити набули багатьох рис, притаманних різним національностям.** Проте понад 30 відсотків опитуваних говорили про українське походження одеситки (саме серед молодих людей такі відповіді були найпоширенішими). Натомість, в одній із анкет інформант характеризує одеситів узагалі як **«людей, які поєднують у собі жадібність євреїв, цілеспрямованість американців, шарм французів та темперамент італійців».** Раніше кількість людей різних національностей, які мешкали в Одесі, була доволі великою. Наразі лише 21% опитуваних вважав, що типова одеситка за походженням єврейка, так само, як й одесит. Решта інформантів вказувала на суміш національностей, серед яких були згадані українські, російські, єврейські, польські, болгарські та інші етноси, до яких уналежнювали одеситок за походженням.

В уявленнях інформантів одеситкам часто надавалися характеристики єврейки, **одеситка майже ототожнюється із нею.** Але в наш час кількість єврейського населення в Одесі стала значно меншою, хоча стереотип залишився (порівняймо: жіночі імена з анекдотів: *Розочка, Соня, Сара, Циля*); чоловічі, так само: *Абрам, Боря, Мойша* тощо).

Звертаючи увагу на соціальний статус, можна охарактеризувати **одеситку як жінку, яка має багато зв'язків, яку поважають та цінують.** Одеситка людина соціальна, незалежно від віку.

Сфера діяльності визначає особливості комунікативної поведінки типажу. Одеситку часто уявляють як продавчиню, яка завдяки харизматичності, балакучості, активності може продати будь-що будь-кому: *«Продавщица на Привозе, у которой вы купите любую безделушку, хотя она вам совсем не нужна»*.

Мовні особливості ЛТ «одеситка» характеризує наявність «одеського койне», яке було сформовано в Одесі в середині XIX століття на базі російської мови, «внаслідок змішування говорів південного та північного наріч з російською літературною мовою, з субстратними й адстратними елементами української, їдиш, польської, грецької, італійської, французької, німецької та деяких інших мов»¹². Дослідження особливостей російського мовлення одеситів актуальне й сьогодні, незважаючи на те, що «одеське койне» вже не так активно вживають у повсякденному спілкуванні. Важливими є типові мовні характеристики, наприклад, частка *-таки* в мовленні одеситів»¹³. Основні риси комунікативної взаємодії одеситів: **швидкий темп мовлення, діалогічність спілкування, особливості процесів інтерференції та інтерналізації, використання слів-паразитів, хаотична побудова речень, неправильне використання слів на вербальному рівні та активна жестикуляція, швидка реакція, екстравертизм**.

По-друге, матеріалом для дослідження мовлення одеситок стали відеозаписи інтерв'ю та опитувань одеситів на вулицях міста таких одеських телевізійних каналів, як Глас, 7 канал, Первый Цифровой, NewsNetwork, Град, News загальною тривалістю 4,5 години. Ми аналізували комунікативну поведінку лише жіночої частини населення. Для дослідження використовувалися відеозаписи з січня до листопада 2020 року. Якщо звернути увагу на мовлення сучасної одеситки, можна зазначити, що для неї використання «одеського» койне майже не характерне. Сфера його використання – художні твори та анекдоти. Наразі більшість одеситок спілкуються російською мовою, хоча українська мова є другою мовою, але не домінантною. Можливо, це зміниться з часом.

Комунікативні ознаки ЛТ «одеситка», так само, як й «одесита» виявляються в характерній манері ставити багато запитань до співрозмовника, але при цьому самостійно відповідати на них.

¹² Є. М. Степанов, *Російське мовлення...*, с. 11.

¹³ Л. В. Шевчук, *Языковое воплощение французского субконцепта «Le savoir-vivre» в одесских песнях*, [в:] *Человек. Язык. Культура*, В. В. Колесов, М. В. Пименова, В. И. Теркулов (ред.), ч. 2, Киев 2013, с. 379–383.

Серед невербальних особливостей спілкування, які ми виявили, спілкуючись з одеситками, можна відзначити такі риси:

- усмішку – одеситки привітні та веселі;
- сміх – вони вмюють із гумором ставитися до будь-якої ситуації;
- знизування плечима при невпевненості чи невизначеності, яке є більш характерним для молодого покоління;
- дуже часто респондентки рухали очима, дивилися в різні боки, крутили головою, розсіювали увагу, що може свідчити про холеричний чи сангвінічний тип темпераменту та екстравертність;
- активна жестикуляція більш притаманна молодим одеситкам.

Гумор як засіб групової ідентифікації, апелює до спільних культурних цінностей. За його допомогою людина ідентифікує інших за принципом «свій/чужий». Національний гумор зрозумілий і поширений серед більшості представників тієї чи іншої культури, і є яскравим прикладом отожднення особистості з певною групою.

По-третє, були проаналізовані також тексти 24 т.зв. «одеських анекдотів», дібраних із мережі Інтернет, гумористичні твори – пісні та анекдоти, оприлюднені у виданнях Всесвітнього клубу одеситів¹⁴. Розглянувши пісні та анекдоти, ми виявили, що в них одеситку характеризують як **хитру, жартівливу, впевнену в собі, практичну, хазяйновиту, економну, розкуту та енергійну особистість**, для якої головними ознаками є: позитивне ставлення до життя, вміння з гумором ставитися до будь-якої ситуації.

В анекдотах про одеситок, поширених в Інтернеті, увага акцентована на найбільш виразних, іноді загальноприйнятих характеристиках лінгвокультурного типу. Часто згадувані риси характеру, зовнішність, поведінка, соціальне становище, сфера діяльності тощо.

Підсумовуючи результати аналізу АТ «одеситка» у піснях та анекдотах, можна схарактеризувати цей типаж як **комунікабельний, незакомплексований, екстравертний, оптимістичний, прагматичний, який безмежно любить своє місто**.

Автори художніх та публіцистичних текстів, присвячених одеській тематиці, так званого «одеського наративу» (В. Катаєв, І. Льф й Є. Петров, В. Висоцький, М. Жванецький, Г. Голубенко, В. Крапива та багато ін.) створили АТ «одесита» та «одеситки», що на довгі роки забезпечило стереотипне сприйняття одеситів як життєрадісних, підприємлих людей із характерними для портового, морського мультинаціонального

¹⁴ <https://www.odessitclub.org/index.php/uk/>, [онлайн], [доступ: 30.05.2023].

міста ознаками, що приписують одеситам і сьогодні: **почуття гумору, оптимізм, хитрість, активність, простота, жадібність, гедоністичне ставлення до життя.**

Яскравим прикладом поетичного «одеського наративу» може слугувати фрагмент із твору Володимира Висоцького¹⁵:

*Дамы, господа! Других не вижу здесь.
Блеск, изыск и общество – прелестны!
Сотвори Господь хоть пятьдесят Одесс –
Все равно в Одессе будет тесно.
... Из подробностей пикантных
Две: мужчин столь элегантных
В целом свете вряд ли встретитъ бы смогли вы.
Ну а женщины Одессы
Все скромны, все – поэтессы,
Все умны, а в крайнем случае – красивы.*

За результатами нашого дослідження, у художніх текстах одеситка постає як людина немолода, але весела, смілива, вихована, енергійна. Одеситка, як і одесит, пишається своїм містом, походженням, виокремлює себе як представника окремої національності.

На основі аналізу публіцистичних творів була виявлена істотно відмінна (порівняно з художніми) низка характеристик одеситів загалом: **некультурність, жадібність, схильність до шахрайства, пиха.** Серед позитивних ознак – **вірність, завзятість.** Спільними рисами для обох стилів були **любов до свого міста, позитивне ставлення до життя, гумор.**

Сучасна презентація ЛТ «одеситка» має низку диференційних та інтегральних ознак порівняно зі стереотипними уявленнями про одеситку. Диференційні ознаки пов'язані насамперед із зовнішністю та мовленням одеситки. Такі ознаки, як характер, діяльність, любов до красивого життя та відпочинку, не зазнали суттєвих змін, тобто, навіть у XXI столітті ЛТ «одеситка» є людиною з почуттям гумору, комунікабельною та артистичною. Проте літературні персонажі, які втілюють «одеськість» представниць жіночої статі, як-от: мадам Грицацуева, Елочка-людоджерка, (І. Ільф і Є. Петров), мадам Стороженко (В. Катаев) – вже не є типовими прикладами одеситок.

¹⁵ <https://ukrainian-poetry.com/vysockij-vladimir-semenovich/pesenka-o-staroj-odesse/>, [онлайн], [доступ: 30.05.2023].

На думку більшості чоловіків, одеситка – жінка особлива. Це завзята леді, яка вміє постояти за себе, знає собі ціну й піклується про зовнішній вигляд у будь-якому віці (...) Це жінка цілеспрямована, з інтелектом і серйозною професією. Вона впевнена в собі, трохи легковажна, але водночас добра і вірна (...). Це неодмінно симпатична блондинка з тонкою талією і пишними грудьми, одягнена в строгому стилі і вміє водити авто (...) «Але характер у неї повинен бути чоловічим. А по-іншому в Одесі не виживеш. Городянка повинна бути, що називається, з діловою хваткою, жінка-боєць. «Справжня одеситка – це Іра Токарчук!»¹⁶

Розробивши паспорт ЛТ «одеситка» на підставі результатів опитувань та асоціативного експерименту, можемо зробити висновок, що вона – це струнка, гарно, стильно, навіть екстравагантно, вдягнена жінка. Основними рисами характеру одеситки є почуття гумору, оптимізм, активність, підприємливість. Одеситка посідає поважне місце в суспільстві, прагне інтелектуально й творчо розвиватися, поважає сімейні цінності, любить відпочивати, розважатися. Типовими професіями є підприємця (бізнес-леді), продавчиня або жінка творчого фаху – поетка, акторка, співачка.

За словами одеського соціолога Світлани Ніколаєвої, одеські жінки витрачають чимало коштів і часу на те, щоб мати гарний вигляд. Передусім це, звісно, пояснює природна любов жінок до краси та бажання викликати інтерес у представників протилежної статі. Однак у цьому питанні можна відзначити появу нової тенденції – постійний поспіх і завантаженість справами призводить до того, що одеситкам катастрофічно бракує часу на те, щоб упорядкувати своє особисте життя. Адже Одеса йде шляхом активного розвитку, тому ритм життя в нашому місті набуває майже таких обертів, як і життя великих мегаполісів. «А оскільки одеситки є одними з найяскравіших учасників міського життя, їм доводиться завжди мати шикарний вигляд, як кажуть в Одесі, щоб той самий «принц», про якого вони потай мріють, звернув на них увагу. Адже в метушні буднів вічно зайнятих одеситок так легко упустити того, хто призначений долею»¹⁷.

Цьогоріч напередодні березневих свят місто Одеса було прикрашене рекламними бордами, присвяченими святкуванню Дня жінок. Цікавим виявилось те, що серед зображень одеситок був яскраво представлений український типаж жінки з відповідними національними ознаками в одязі й аксесуарах, наприклад:

¹⁶ https://od.vgorode.ua/news/luidy_horoda/103768 [онлайн], [доступ: 30.05.2023].

¹⁷ Там само.

Натомість одне зображення привернуло нашу увагу саме тому, що в ньому були поєднано «українськість» та стереотипна «одеськість» образу, як:

Такий типаж безпосередньо пов'язаний із уявленням про одеситку та радше за все є впізнаваним для багатьох мешканців інших міст, що ідентифікують цей образ як «жінка з Одеси».

Отже, «одеситка» загалом позитивний лінгвокультурний типаж, проте викликає більше негативних асоціацій у жінок з інших міст. На нашу думку, з одного боку, це пов'язане із поширенням стереотипних рис характеру одеситів у художній літературі та гумористичному дискурсі. А з іншого, – з існуванням у кожній лінгвокультурі концепту «свій/чужий», який може підсвідомо формувати негативне ставлення до членів інших груп через незнайомість, чужорідність.

Можемо зазначити, що ставлення до одеситки як до стереотипного образу, **поступово втрачає свої прототипні риси, і, можливо, у майбутньому цей типаж зазнає значних трансформацій**. Ці трансформації стосуються, перш за все мови спілкування, наразі це вже білінгвальна особистість (українсько-російська), із більш виразним українським складником. Так, дослідження мовленнєвого портрета є актуальним та продуктивним напрямом дослідження для України, який допомагає не тільки швидко відстежити трансформації в мові на певному етапі її розвитку, а й спрогнозувати зміни, яких може зазнати мовлення та комунікація загалом у перспективі.

Лінгвокультурні типи – це значущі феномени культури, вивчення яких допомагає не лише всебічно розглянути їх для визначення особливостей комунікації та мови, а й відстежити динаміку розвитку типу у лінгвокультурному оточенні. Адже, вважаємо, що «одеськість» є історичною дискурсивною конструкцією, що спирається на існування великих та малих наративів, які сьогодні поступово руйнуються та заміщуються новими, в яких увагу сфокусовано на формуванні «українськості» ЛТ «одеситка».

Література

- Karasik V. I., Dmitrieva O. A., *Lingvokul'turnyj tipaž: k opredeleniû ponâtiâ*, [v:] *Aksiologičeskaâ lingvistika: lingvokul'turnye tipaži*, V. I. Karasik (red.), Volgograd 2005, s. 5–25.
- Lâpičeva O. L., *Gendernij aspekt konceptu žinka v opovidannâh M. Žvanec'kogo (za materialami zbirki «Žinki»)*, „Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Seriâ Movoznavstvo” 2015, 11, 21 (2), s. 72–79.
- Latur B., *Gde prizemlit'sâ? Opyt političeskoj orientacii*, A. Šestakova (per. s fr.), O. Byčkova (red.), Sankt-Peterburg 2019.
- Naseleonnâ Odesi*, [v:] *Vikipediâ – vil'na enciklopediâ*, [online], <https://uk.wikipedia.org/>, [dostup: 30.05.2023].

- Romančenko A. P., *Movna osobistist' âk interdisciplinarnij ob'ekt doslidžen'*, „Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu Ostroz'ka akademiâ. Seriâ filologična" 2015, 58, s. 117–119, [online], http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_46, [dostup: 30.05.2023].
- Rosch E., *Natural categories*, „Cognitive psychology" 1973, 4, pp. 328–350.
- Sančenko E. M., *Elitarna movna osobistist': vid dialektnih vitokiv do literaturnoi movi: avtoref. dis. kand. filol. nauk*, Lugans'k 2009.
- Ševčuk L. V., *Lingvokreativnij fenomen kalambura v tvorčestve M. M. Žvaneckogo* [v:] *Aktual'ni problemi prikladnoi lingvistiki: zb. naukovih prac' ONU im. I. I. Mečnikova, filol. f-t.*, Odesa 2014, s. 124–130.
- Ševčuk L. V., Āroc'ka G. S., *Movna ob'ektivaciâ gedonizmu v tekstah odes'kih pisen'*, [v:] *Odesa w literaturach slowiańskich. Studia / Odesa u slov'âns'kih literaturah. Studii*, J. Ławski, N. Maliutina (red.), Białystok – Odesa 2016, s. 393–402.
- Ševčuk L. V., *Āzykovoie voplošenie francuzskogo subkoncepta «Le savoir-vivre» v odesskih pesnâh*, [v:] *Čelovek. Āzyk. Kul'tura*, V. V. Kolesov, M. V. Pimenova, V. I. Terkulov (red.), č. 2, Kiev 2013, s. 379–383.
- Ševčuk L. V., Popovič N. V., «Ty odessit... A èto značit... Model'uvannâ lingvokul'turnogo tipažu «odesit», „Višnik ONU. Seriâ: Filologičâ" 2016, 21, 2 (14), s. 46–53.
- Ševčuk Z. S., *Ponâtijno-terminologične pole doslidžennâ ierarhii „movna osobistist' – movnij portret"*, „Odes'kij lingvističnij visnik" 2014, 4, s. 305–308.
- Stepanov Ê. M., *Rosijs'ke movlennâ Odesi*, Odesa 2004.
- Tajfel H., *Social stereotypes and social groups*, Oxford 1981.
- Tajfel H., Turner J. C., *The social identity theory of intergroup behavior*, [in:] *Psychology of Intergroup Relations*, S. Worchel, W. G. Austin (eds.), Chicago 1986, pp. 7–24.
- <http://odesskiy.com/legendy-odessy/odessitka-vot-ona-kakaja.html>, [online], [dostup: 30.05.2023].
- https://od.vgorode.ua/news/luidy_horoda/103768, [online], [dostup: 30.05.2023].
- <https://ukrainian-poetry.com/vysockij-vladimir-semenovich/pesenka-o-staroj-odesse/>, [online], [dostup: 30.05.2023].
- <https://www.odessitclub.org/index.php/uk/>, [online], [dostup: 30.05.2023].